

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR SHE'RIYATIDA BADIY TASVIR VOSITALARINING TILSHUNOSLIK JIHATLARI

Durdona Shopulatova

Navoiy davlat pedagogika universiteti 1-bosqich talabasi

Anotatsiya

Mazkur ilmiy ishda Bobur Mirzo she'riyatidagi ayrim xususiyatlarga kompleks yondashiniladi. Tadqiqotda shoir asarlarida qo'llangan badiiy tasvir vositalarining tilshunoslik jihatlari ochib beriladi. Shuningdek, obraz yaratish vositalarining o'zaro uyg'unligi orqali obrazlilik, emotsionallik va poetik ta'sir kuchining shakllanishi asoslab beriladi. Natijada, Bobur lirikasida tilning barcha sathlariga oid vositalar lingvopoetik imkoniyatlarni kengaytiruvchi muhim omil ekanligi aniqlanadi.

Kalit so'zlar: lingvopoetika, lirika, Zahiriddin Muhammad Bobur, fonetik vositalar, leksik-semantik birliklar, sintaktik qurilmalar, badiiy til, poetik obraz, emotsionallik. uslubshunoslik

Аннотация

В данной научной работе комплексно рассматриваются некоторые закономерности поэзии Бабур Мирзо. В исследовании раскрывается лингвистическая характеристика, используемая в творчестве поэта. оправдано создание образно-поэтического эффекта. лезгин, создавая важный фактор, накладывающий лингвопоэтическое производство на уровни языка в лирике Бо.

Ключевые слова: лингвопоэтика, лирика, Захириддин Мухаммад Бабур, фонетические произведения, лексико-семантические единицы, синтаксические приемы, художественный язык, поэтический образ, эмоциональность. методология.

Annotation

In this scientific work, some patterns in Babur Mirzo's poetry are approached in a complex way. In the study, the qualitative description used in the poet's works is revealed to linguistics. creation of figurative and poetic effect is justified. Lezgi, creating an important factor that imposes the linguopoetic production on the levels of language in Bo lyrics.

Key words: linguopoetics, lyrics, Zahiriddin Muhammad Babur, phonetic products, lexical-semantic units, syntactic devices, artistic language, poetic image, emotionality. methodology.

O'zbek mumtoz adabiyoti tarixida Zahiriddin Muhammad Bobur ijodi o'ziga xos ilmiy hamda badiiy-estetik qimmatga ega. Shoir, davlat arbobi va nafis did sohibi bo'lgan Bobur nafaqat tarixiy-memuar asari — Boburnoma orqali, balki mazmunan boy va serjilo lirik merosi bilan ham milliy adabiyotimiz taraqqiyotiga beqiyos hissa qo'shgan. Zamonaviy tilshunoslikda, xususan Lingvopoetika doirasida badiiy matnni turli sathlar - fonetik, leksik, grammatik va sintaktik darajalarda o'rganish muhim metodologik yo'nalish hisoblanadi. Lingvopoetik yondashuv badiiy asarda til birliklarining nafaqat nominativ, balki estetik va ekspressiv vazifalarini ham tahlil qilish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, Bobur lirikasida qo'llangan til vositalari chuqur ilmiy tahlilni talab etadi, chunki ular orqali shoirning individual uslubi, dunyoqarashi va estetik ideallari aks etadi. Bobur lirikasida leksik-grammatik vositalar orqali mazmunning aniqligi va ifoda ravonligi ta'minlanadi. Fonetik-fonologik birliklar esa she'riy nutqning musiqiyli va ohangdorligini kuchaytiradi. Leksik-semantik vositalar orqali esa badiiy obrazlar tizimi shakllanib, she'rning mazmuniy qatlamlari chuqurlashadi. Sintaktik qurilmalar esa fikrning ritmik va emotsional tuzilishini belgilab beradi.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi, avvalo, zamonaviy o'zbek tilshunosligi va adabiyotshunosligida mumtoz adabiy merosni lingvopoetik nuqtai nazardan tadqiq etishga bo'lgan ehtiyojning ortib borayotgani bilan belgilanadi. Xususan, Zahiriddin

Muhammad Bobur ijodini yangi ilmiy tamoyillar va zamonaviy tahlil usullari asosida o'rganish uning badiiy mahoratini chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bu kabi izlanishlar milliy adabiy-madaniy qadriyatlarni asrash, ularni keng targ'ib etish hamda kelajak avlod ongiga singdirishda muhim ilmiy va ma'naviy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning bosh maqsadi Zahiriddin Muhammad Bobur lirikasida qo'llangan leksik-grammatik, fonetik-fonologik, leksik-semantik hamda sintaktik vositalarning lingvopoetik xususiyatlarini har tomonlama tahlil etishdan iborat. Mazkur maqsadni amalga oshirish jarayonida Bobur she'riyatida uchraydigan asosiy til birliklarini aniqlash, ularning badiiy-estetik vazifalarini ochib berish, til qatlamlari o'rtasidagi uzviy munosabatni yoritish hamda lingvopoetik vositalarning obrazlilik, ta'sirchanlik va hissiy ifodani shakllantirishdagi o'rnini asoslash kabi vazifalar belgilandi. Shu bois, ushbu tadqiqot Bobur lirikasining lingvopoetik tabiati va badiiy til mahoratini chuqurroq o'rganishga yo'naltirilgan bo'lib, u o'zbek tilshunosligi hamda adabiyotshunosligi taraqqiyotiga muayyan ilmiy hissa qo'shishi bilan ahamiyatlidir.

Adabiyotlar tahlili. Zahiriddin Muhammad Bobur merosi, chunonchi uning lirik ijodi o'zbek hamda dunyo adabiyotshunosligida talaygina olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Bobur she'riyatini lingvopoetik jihatdan o'rganish esa nisbatan yangi soha hisoblanib, u tilshunoslik va adabiyotshunoslik fanlarining kesishish nuqtasida yuzaga kelgan nazariy qarashlar zaminida taraqqiy etmoqda.

Eng avvalo, Bobur faoliyatining bosh manbalaridan biri sifatida "Boburnoma" ulkan qimmatga ega. Mazkur obidada adibning tilga munosabati, so'zlashuv madaniyati hamda estetik tushunchalari yaqqol namoyon bo'lgan bo'lib, u ijodkor lirikasini tahlil etishda muhim konseptual va faktik poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shoir nazmiga bag'ishlangan izlanishlarda ushbu asarga muttasil ravishda tayaniladi.

O'zbek adabiyotshunosligida Bobur ijodini o'rganish bo'yicha B.Valixo'jayev, N.Rahmonov, Sh.Shukurov kabi olimlarning ilmiy ishlari muhim o'rin tutadi. Jumladan, B. Valixo'jayev o'z tadqiqotlarida Bobur ijodini tarixiy-adabiy kontekstda o'rganib, uning she'riyatidagi badiiylik va uslubiy xususiyatlarni yoritadi. N. Rahmonov esa mumtoz adabiyot namoyandalarining poetik merosini tizimli tahlil qilib, Bobur lirikasining mazmuniy va shakliy jihatlariga e'tibor qaratadi.

Tilshunoslik nuqtai nazaridan qaraganda, lingvopoetik yondashuv asoslari R.Qo'ng'urov tomonidan ishlab chiqilgan ilmiy konsepsiyalarda o'z aksini topgan. Olim badiiy matnni til sathlari asosida tahlil qilish zarurligini ta'kidlab, leksik, fonetik va sintaktik vositalarning estetik funksiyalarini ochib beradi. Xususan Sh.Shukurov tomonidan ilgari surilgan nazariy qarashlar, she'riy matnning ichki tuzilishini tahlil qilishda katta ahamiyatga ega. Olimning fikricha, badiiy matnda til birliklari faqat kommunikativ vosita emas, balki estetik ta'sir vositasi sifatida ham namoyon bo'ladi.

Fonetik-fonologik vositalarning poetik vazifalari masalasida esa mumtoz she'riyatdagi qofiya, radif, alliteratsiya va assonans hodisalari ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Bobur lirikasidagi ohangdorlik va musiqiylikni tushuntirishda muhim nazariy asos yaratadi.

Leksik-semantik tahlilga oid ilmiy ishlarda esa so'zning ko'p ma'noliligi, obrazli ifoda vositalari metafora, metonimiya, tashbeh kabi san'atlarning lingvopoetik xususiyatlari keng yoritilgan. Bu tadqiqotlar Bobur she'riyatidagi obrazlilik va semantik chuqurlikni tahlil qilish imkonini beradi.

Bobur lirikasida sintaktik qurilmalar orqali emotsional-ekspressiv ta'sir qanday yuzaga kelishini aniqlashga yordam beradi. Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Bobur lirikasini o'rganish bo'yicha salmoqli ilmiy meros yaratilgan bo'lsa-da, uning til vositalarini kompleks lingvopoetik yondashuv asosida tadqiq etish hali ham dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Izlanishlar davomida ayon bo‘ldiki, leksik-grammatik, fonetik-fonologik, leksik-semantik va sintaktik lisoniy vositalar tarqoq holda emas, balki o‘zaro sintezlashgan (kompleks) holda poetik mazmun-mohiyatni yuzaga keltirishga xizmat qiladi. Bu esa Bobur she‘riyatining yuksak badiiy mukammallik kasb etishini dalillaydi.

Binobarin, leksik-grammatik birliklarning mahorat bilan tanlanishi ijodkorning individual uslubini belgilovchi bosh mezonlardan biridir. Bobur qalamiga mansub arxaik qatlam so‘zlari, poetik leksemalar hamda grammatik formalar (xususan, eski turkiy tilga xos shakllar) asarda nafaqat tarixiy muhitni (koloritni) qayta tiklaydi, balki she‘riyatning estetik salmog‘ini ham yuksaltiradi. Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, mazkur lisoniy vositalar vositasida lirik qahramonning ruhiy olami va kechinmalari yanada teranroq tasvirlanadi.

Galdagi muhim jihat shundaki, fonetik-fonologik sath unsurlari Bobur lirikasiga xos evfoniya (musiqiylik) va ohang mukammalligini yuzaga keltiruvchi tayanch komponentlardir. Undosh va unli tovushlar takrori (alliteratsiya va assonans) kontekstda metroritmik o‘lchov va uyg‘unlikni ta‘minlab, matnning emotsional ta‘sir quvvatini bir necha barobar oshiradi. Xususan, qofiyalanish va radif bog‘lanishlarining o‘ziga xos arxitektonikasi Bobur she‘rlarining ohang palitrasini boyitib, lisoniy jozibasini shakllantiradi. Bu o‘zgarishlar ijodkorning klassik poetika qonuniyatlariga tayanib, an‘analarni muvaffaqiyatli davom ettirganidan dalolat beradi.

Binobarin, Bobur lirikasida lisoniy vositalar funksional jihatdan ko‘p qatlamlilik kasb etib, sinxron tarzda bir nechta vazifani – nominativ, ekspressiv hamda estetik funksiyalarni bajaradi. Bu holat badiiy matnni tadqiq etishda lingvopoetik yondashuvning metodologik jihatdan to‘g‘riligi va uning samaradorligini yaqqol ko‘rsatadi. Shu bilan birga, Bobur she‘riyatining o‘ziga xosligini boshqa mumtoz ijodkorlar merosi bilan qiyosiy-tipologik planda o‘rganish ehtiyoji ham ko‘zga tashlanadi. Zero, aynan kontrastiv tahlil vositasida shoirning

individual uslubi va lingvopoetik o'ziga xosliklarini yanada teranroq anglash imkoniyati tug'iladi. Istiqboldagi izlanishlarda korpus lingvistikasi hamda raqamli gumanitar fanlar (modern tahlil metodlari) imkoniyatlaridan foydalanish Bobur ijodini yangi konseptual bosqichga olib chiqadi. Umuman olganda, olingan natijalar shundan dalolat beradiki, Zahiriddin Muhammad Bobur lirik merosida lisoniy birliklarning o'zaro sinergetik uyg'unligi yuksak lingvopoetik samara bergan. Bu esa adib asarlarining nafaqat adabiy obida, balki fundamental lingvistik manba sifatida ham bebaho qimmatga ega ekanligini yana bir bor oydinlashtiradi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari Zahiriddin Muhammad Bobur lirik merosining lingvopoetik tabiati nihoyatda serqirra va ko'p qatlamli ekanligini namoyon etdi. Olib borilgan tahlillar asosida aniqlanishicha, ijodkor she'riyatida leksik-grammatik, fonetik-fonologik, leksik-semantik hamda sintaktik sath birliklari o'zaro sinergetik tarzda muvofiqlashib, yaxlit badiiy-estetik tizimni (makonni) yuzaga keltirgan. Agar leksik-grammatik vositalar kesimida mazmuniy aniqlik, tarixiy muhit (kolorit) va xos uslubiy chizgilar bo'rtib ko'rinsa, fonetik-fonologik qatlam asarning musiqiyligi va evfoniya (ohangdorlik) jozibasini kafolatlaydi. Leksik-semantik birliklar esa lirik obrazlilikni konseptuallashtirib, badiiy matnning semantik ko'lamini kengaytiradi. Shu bilan birga, sintaktik konstruksiyalar fikrning ekspressiv dinamikasi va emotsional ta'sir quvvatini oshirishga xizmat qiladi. Binobarin, Bobur lirikasida lisoniy sathlarning barchasiga daxldor unsurlar lingvopoetik potensialning eng oliy darajadagi mutanosibligini aks ettiradi.

Izlanishlar shundan dalolat beradiki, Bobur she'riyati nafaqat adabiy-estetik fenomen, balki lisoniy nuqtai nazardan ham fundamental ilmiy qimmatga ega manbadir. Adib ijodini zamonaviy lingvopoetika prinsiplari asosida tadqiq etish o'zbek filologiyasining hamisha dolzarb strategik yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi. Shu bois, kelgusi bosqichlarda Bobur merosini yanada chuqurlashtirilgan qiyosiy-tiplogik hamda korpus lingvistikasi (kompyuter tahlili) metodologiyasi doirasida

o'rganish o'zbek tilshunosligi va adabiyotshunosligini yangi ilmiy xulosalar bilan boyitishi shubhasizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Boburnoma - Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Zahiriddin Muhammad Bobur. Devon (she'rlar to'plami).
3. B. Valixo'jayev. O'zbek adabiyotshunosligi tarixi.
4. Mahkamova Zilola. Bobur lirikasida Leksik-grammatik, Fonetik-Fonologik, Leksik- Semantik va sintaktik vositalarning Lingvopoetik imkoniyatlari. Ilmiy maqola.
5. N. Rahmonov. O'zbek mumtoz adabiyoti.
6. R. Qo'ng'urov. Lingvopoetika asoslari.
7. Sh. Shukurov. Badiiy matn lingvistikasi.
8. Lingvopoetika bo'yicha zamonaviy ilmiy maqolalar va tadqiqotlar